

МИЛАН НЕДЕЉКОВИЋ И ЊЕГОВА БРИГА ЗА ПОРУЧЕНЕ АСТРОНОМСКЕ ИНСТРУМЕНТЕ ПОСЛЕ ПЕНЗИОНИСАЊА

МИЛАН РАДОВАНАЦ

Астрономска опсерваторија, Волгина 7, 11060, Београд, Србија

Резиме: За истраживаче историје Астрономске опсерваторије веома интересантно а недовољно познато питање је, да ли се, и ако јесте до када, Милан Недељковић бавио проблемом Опсерваторије после пензионисања 1924. године, а пре доласка његовог наследника на месту управника Војислава Мишковића 1926. године. Ово питање осветљавамо са до сад непознатим писмом које презентујемо у овом раду, а које је Недељковић 16. јуна 1925, упутио министру Просвете, бринући се за интегралну испоруку поручених инструмената за Опсерваторију, која је у једном моменту доведена у питање. Из писма сазнајемо и ко му је у тој бризи за Опсерваторију и инструменте, нарочито залагањем у Берлину, значајно помогао.

Кад је 7. августа 1922. године Милан Недељковић (1857-1950), оснивач и управник Астрономске опсерваторије у Београду, дописом АО, бр. 683 (или АЈ 66/Пф2) обавестио ректора Београдског универзитета: "... пошто сам успео, да на рачун репарација добијемо од првих немачких конструктора све инструменте, како за целокупну астрономију, тако и за целокупну метеорологију са аерологијом", чијим ће монтирањем то бити једна "потпуно модерна велика астрономска и метеоролошка опсерваторија (аеролошка и аеродинамичка), као она у Потсдам-у, Неубабелсберг-у итд., имајући истоветне инструменте", те кад су, већ током прве половине 1923. године, неки од њих почели да пристижу у Београд, није ни сањао да ће бити прекинут у највећем јеку послова око испоруке, пријема и смештаја инструмената, а потом и подизања опсерваторије, једном речју у остварењу животног сна, и бити послан у пензију.

Управо овај период његовог живота по одласку у пензију и повлачењу у тада још увек незавршену кућу у винограду на Дедињу, где се бавио "гајењем воћака и ружа", за историчаре астрономије, с обзиром да о њему готово да нема писаних извора, веома је интересантан. Посебно их је занимало какав је даљи био његов однос према Опсерваторији, да ли ју је некад посетио, његов однос према наследнику Војиславу Мишковићу (1892-1976), итд.

Из до сада познатих докумената знали смо да је једно време по пензионисању почетком 1924, водио бригу о порученим инструментима; један део ових непознаница решила је Војкица Протић Бенишек (2002) откривши и једно (његово) писмо које је он 10. јула 1924, дакле после пензионисања, упутио свом наследнику Мишковићу, као одговор на писмо које му је претходно овај упутио. Овим радом ћемо сазнања о његовој великој бризи за поручене инструменте, тиме и за Опсерваторију, са 1924. померити дубоко у 1925. годину. Остаје нерешено питање, да ли је Милан Недељковић икада посетио нову Астрономску опсерваторију коју је Војислав Мишковић, на основу инструмената које је он обезбедио, подигао на Лаудановом шанцу?

Милана Недељковића, министар просвете Миша Трифуновић "ставља у пензију" 30. јануара 1924, а са Опсерваторије је дефинитивно отишао 6. јула 1924. године. Иако су му овим чином изневерена очекивања да ће подићи највећу и најмодернију опсерваторију на Балкану, једну од највећих и у Европи, Недељковић, веома забринут за даљу судбину поручених инструмената као и за саму Опсерваторију, налази снаге да на дан одласка напише два писма министру просвете (Јанковић, 1989). У једном га уверава да се Опсерваторија "мора организовати у самосталну научно - практичну институцију Краљевине", а у другоме га моли да све одлуке - закључени уговори о испорукама инструмената - остану на снази, у ком се циљу он ставља на даље располагање.

Шта више, 29. септембра 1924, он одлази лично код председника Владе, Љубе Давидовића, да би му предао писмо у којем га информисе да велики астрономски инструменти још нису испоручени, да су чак дошли у питање, те му предлаже, да он лично још једном оде у Берлин и Париз, да поради по том питању. Тек тада је, уосталом као и Давидовић, сазнао да је Министарски савет у међувремену донео одлуку, "не зна се на чији подстрек", "да се сви уговори Опсерваторије само утолико изврше, уколико су суме исплаћене, а остатак се поништава у корист државе".

Као пензионер, Недељковић је, према Јанковићу, до краја 1924. године искористио још једну, незваничну прилику, да поради на интегралној испоруци поручених инструмената.

Наиме, искористио је одлазак професора Новаковића у Берлин (Јанковић не каже о ком је Новаковићу реч нити кад је ишао у Берлин), па му је дао званични списак поручених инструмената, с молбом да се заузме како би се сви потписани уговори обновили, "што је он са успехом за највећи део поручбина и извршио".

Историчар наука Ненад Јанковић (1989), даље каже да "Са овим Недељковић престаје бринути о Опсерваторији".

Међутим, није било тако!

У архиви Астрономске опсерваторије пронашли смо фотокопију писма које је Милан Недељковић, готово пуну годину дана касније, веома забринут за уговорене а неиспоручене инструменте за Опсерваторију, 16. јуна 1925.

године упутио министру Просвете. Документ писан писаћом машином, на коме је залепљена и таксена марка од 5 динара, заведен је у деловодник Министарства просвете под ознаком 0-7 П. Бр. 7366, 17. јуна, испод које се као Начелник општег одељења потписао Димитријевић. Документ је очито неко са Опсерваторије пронашао у (вероватно) Архиву Југославије, али га није искористио за публикавање (нема га у публикацији Астрономске опсерваторије бр. 77, Милорада Ђокића: Документи Астрономске опсерваторије Универзитета у Београду 1925-1941, где би по години настанка и важности требало да се налази), што ево сада, са доста закашњења чинимо:

МИНИСТРУ ПРОСВЕТЕ

Као што се из приложеног Извештаја Опсерваторије (овде је руком дописано 'табак 8 и 9') види, ја сам за Опсерваторију, према одобрењу Господина Министра (Светозара) Прибићевића и Господина Министра (Момчила) Нинчића, а потпомогнут у Паризу од г. Мате Бошковића, извршио дефинитивне погодбе инструмената и других потреба за велику Централну Опсерваторију Краљевине (астрономску, метеоролошку и физичку), а на рачун репарација. Све ове погодбе биле су до краја Јула месеца 1923. год. од стране репарационе Комисије у Паризу одобрене и од Рајхскомесара примљене и дате у израду, авансирајући исте по 25% од уговорене цене.

За ове поруџбине ја сам доцније чинио све, што је у мојој могућности било, да оне све остану у снази, не примајући нити одобравајући ма какву измену у поруџбини. (На левој маргини испред ове реченице руком је дописао "прилози испорука 1. и 2.") Тако сам ја схватио своју дужност другог потписника, прописно законски закључених уговора и строго коректно погађаних за Опсерваторију, (подвукао М. Недељковић) буди нарочито наглашено.

После мога пензионисања ове моје поруџбине за Опсерваторију не само што нису биле извршене, већ су из разлога мени непознатих, небрађене ни од кога, просто анулиране. Али срећом г. проф. Др. Милета Новаковић, ових дана у Берлину повратио их је у живот, и оне се све осим поруџбина астрономских инструмената наручених код фирме Карл Цајс у Јени имају извршити за Опсерваторију.

Међутим, да би Централна Опсерваторија Краљевине, инструментално снабдевена, могла заузети достојан ранг између Опсерваторија Европских Држава, и прибавити прво место на Балкану - што је у своме акту од 15. децембра 1922. год., Министар Господин Прибићевић нагласио Министру Господину Нинчићу - неопходно је потребно: да се и поруџбина астрономских инструмената код фирме Карл Цајса поврате у живот у смислу већ закљученог и пласираног уговора С. 319 (овај уговор односио се

на испоруку великог рефрактора), на основу којега је пом.[енутој] фирми већ исплаћено 25% од погођене цене у Зл. М. 1100,875.

Нарочито примећујем, да ова велика поруџбина првокласних астрономских инструмената, какве имају само велике Немачке Опсерваторије, неће бити ове године изграђена, већ тек 1927. год. јер је рок од две године поставила сама фирма за испоруку поручених објеката.

Молим Господина Министра, да и овог пута узме у заштиту Опсерваторију и својим предлогом Министарском Савету: да се и ова погодба оснажи, допринесе већ изјављеној жељи, да наша Опсерваторија заузме прво место на Балкану - не пропуштајући ову јединствену прилику за њено инструментално снабдевање, која ако овог пута не буде искоришћена, чекаће годинама да дође до својих астрономских инструмената.

16. Јуна 1925. год.
Београд.

Учитив
проф. Милан Недељковић
(потпис руком)

Руком је дописано и:

У прилогу један извештај Опсерваторије.

Поставља се питање: у чему је значај овог документа?

Презентовањем садржаја овог до сада непознатог документа, нисмо открили ништа посебно битно што до сада нисмо знали, али он нам ипак доноси неколико нових значајних момената везаних за испоруку инструмената, Опсерваторију и Недељковића, после његовог пензионисања.

Као прво, овај документ, границу Недељковићевог заузимања за Опсерваторију после пензионисања, у односу на досад познату, помера чак на 17 месеци после пензионисања, односно, на још девет месеци после његовог заузимања за Опсерваторију код председника Владе Љубе Давидовића.

Друго, из овог Недељковићевог писма сазнајемо да је професор Новаковић (како га наводи Јанковић), пуним именом заправо проф. др Милета Новаковић. Он је приликом одласка у Берлин, вероватно по неким другим питањима, по Недељковићевој молби са собом понео и списак званичних уговора за испоруку инструмената Опсерваторији, од којих су неки већ били доведени у питање, како би их својим знањем, залагањем и угледом све обновио, што је он тамо са успехом и урадио. С обзиром да је са успехом завршио обнову уговора и тако значајно придонео интегралној испоруци бројних и веома значајних инструмената за каснији развој Астрономске и Метеоролошке опсерваторије, али и још неких института који су користили поручене инструменте, ред је да о овом човеку кажемо нама неколико познатих података.

Проф. др Милета Новаковић (1878-1940) био је професор Правног факултета у Београду, стручњак за међународно право, из ког подручја је написао више студија: Међународно изборно суђење од XII до XV века,

Будућност Србије, Друга хашка конференција мира, Србија и Дунавско питање, Друштво народа, Основи међународног јавног права, итд.

Треће, ово писмо нам на најбољи начин још једном потврђује његову огромну бригу за даљи развој астрономске и сродних јој наука у Србији, те колико му је било стало да Централна опсерваторија Краљевине заузме "достојан ранг између Опсерваторија Европских Држава", и буде највећа на Балкану.

Ово писмо најзад сведочи и колико је Недељковић био спреман, до бескраја, готово до самопонижења, да моли за добробит Опсерваторије.

Конечно, оно указује колико је он, за разлику од многих других, био свестан да је његова идеја де се набаве инструменти на рачун ратних репарација била непоновљива прилика за Опсерваторију, па месијански упозорава министра, посредно и Министарски савет, да не пропусти "ову јединствену прилику за њено инструментално снабдевање, која, ако овог пута не буде искоришћена, чекаће годинама да дође до својих астрономских инструмената".

Кад је упозорио "чекаће годинама", Недељковић је у упозорењу министру био веома обазрив; ми би се, на основу следа свих каснијих дешавања и грађе која о томе говори, усудили закључити: да ова прилика, Недељковићева замисао, није тада искоришћена и инструменти набављени, Астрономска опсерваторија, односно астрономска наука у Србији, никад не би имале улогу и место међу институтима и природним наукама у Србији (некад Југославији) које сада заузимају. О улози и месту у Свету, да и не говоримо.

Литература

Архива Астрономске опсерваторије (АО)

Јанковић, Ненад: 1989, *Милан Недељковић професор Велике школе и оснивач њене опсерваторије*, у: Сто година Астрономске опсерваторије у Београду, *Публ. Астрон. опс. у Београду*, бр. **36**, стр. 107-138.

Протић Бенишек, Војислава: 2002, *Непознато писмо: Милан Недељковић Војиславу В. Мишковићу 1924. године*, у Развој астрономије код Срба II, *Публ. Астрон. опс. у Београду*, бр. **72**, стр. 149-152.

**MILAN NEDELJKOVIĆ AND HIS CARE FOR COMMISSIONED
ASTRONOMICAL INSTRUMENTS AFTER RETIREMENT**

For researchers of the history of Astronomical Observatory of Belgrade, the very interesting, but insufficiently known, question is, whether, and if yes until when, Milan Nedeljković occupied himself with Observatory after retirement in 1924, and before the arrival of his successor on the position of the head, Vojislav Mišković, in 1926. This question is clarified with the, until now unknown, letter, presented in this work, sent on 16th of June 1925, to the Minister of Education, by Milan Nedeljković, concerned for the integral delivery of commissioned instruments for Observatory, which was questioned at one moment. The letter inform as well, who helped him significantly, particularly with his pleading in Berlin.